

dc_29_10

KEMÉNYFI RÓBERT

A nemzeti tér építésének lokális útjai, mitikus képzetei és térképi megjelenítésének formái

Tézisek

MTA doktori értekezés

Debrecen, 2010

dc_29_10

TÉMAVÁLASZTÁS, CÉLOK

A magyar kartográfia etnikai ágán született eredmények adatszerű számbavételét a geográfia, térképtudomány több, nagyobb lélegzetű írásban végezte el. A tanulmányok kitérnek a környező országokban honos térképszerkesztési gyakorlatokra is, az említett munkák tehát az egész térség viszonyrendszerében értékelik a honi nemzetiségi térképek szerkesztéstörténetét. A könyvfejezetek, tanulmányok lineáris kutatási eseményrendben és/vagy területi, metodikai csoportosításban sorolják fel a megszületett térképeket, szerkesztőiket, intézményi háttérüket, a készítés metodikai rendszerét. A magyar kartográfia történet-írás nagy hagyományokkal és rendkívül gazdag eredményekkel rendelkezik.

Azonban a társadalomtudományokban végbement „térbeli fordulat” azt eredményezte, hogy a kartográfia tudománya is felismerte, ahhoz, hogy árnyalt képe legyen a nemzeti térképírási módokról, mindenképpen figyelembe kell vennie azt a társadalmi és kulturális hálót, amelyben az adott térképek születtek. Azaz nem lehet eltekinteni a térképek készítésének mozgatórugóitól, egykori „működési/működtetési céljaitól”. Éppen ezért Európa-szerte sorra rendezik azokat a konferenciákat, amelyek a kartográfiai gyakorlatot behelyezik a társadalomtudományok értelmezési mezőjébe és történészek, néprajz-, földrajz-kutatók, sőt művészettörténészek, illetve kommunikációs szakemberek értelmezik a térképek szemiotikai rendszerét, „el nem mondott történeteit”, elemzik szándékolt hatásterületeiket, kódolt tartalmukat.

A paradigmaváltás eredménye, hogy a néprajztudomány is fokozatosan beemeli a térképek vizsgálatát a saját kutatási rendjébe. Egyrészt azért, mert a néprajz alkalmas arra, hogy a térképre mint sokszínű kulturális rendszerre tekintsen, másrészt éppen sajátos metodikai készlete, a lokális, a személyes emlékezetre irányuló vizsgálatai segítségével válaszolni képes – jelen esetben a magyar – kartográfiai hagyomány formálódásának útjairól, a fokozatosan kialakult, igazán egzakt matematikai úton le nem írható „elhallgatott” konszenzusokról, amelyek – ebben az értekezésben fő hangsúllyal – az etnikai térképek mögött alakultak ki.

Másként fogalmazva, a néprajz képes arra, hogy a térképekről és a térképek *mögött* kialakult „társadalmi képzelet” folyamatos változását, alkatát, mibenlétét értelmezze. Hiszen napjaink néprajztudománya

igyekszik mindenfajta „tudásra” tekinteni, azaz olyan kulturális és társadalmi megnyilvánulásokra, történetekre, amelyek – jelen esetben – az etnikai térképekhez fűződnek, és amelyek speciálisan éppen a nem hivatalos, kanonizált ismeretekként, hanem az előbb említett „társadalmi képzelet” folyamatos megújulása és aktualizálása révén „teremtődnek”.

Azaz a néprajz olyan ismeretek tárházát hozhatja elő, amely az egyéni és a nemzeti identitás szervezőjeként, átörökölt műveltségként él a magyarságban a nemzetiségi térkép – írjuk inkább most így – komplex jelenségéről. Úgy is írhatjuk tehát, hogy a néprajztudomány – jól definiálható eltérésként a történelemtől – az elbeszélte történetekben/életrajzokban részint arra az ismeretre kérdez rá, amelyet a kollektív és/vagy az egyéni tudat akár a történeti tényektől és hivatalos értékelésektől teljesen függetlenül valósnak és önmaga számára hitelesnek ismer el.

A huszadik század magyar történelme következményeként a magyar társadalom többször és alapjaiban rendült meg. A mély válságok, a háborús pusztítások, a békeszerződések, a holocaust, illetve a sokszoros politikai berendezkedés-váltások társadalomtörténeti következményei a kollektív és az egyéni emlékezet bonyolult, és természetesen egymásnak akár teljesen ellentmondó elbeszéléshálóját hozta létre. Az emlékezet és felejtés bonyolult társadalmi működése, az írott és a memóriatudás sűrű szövete határozta/határozza meg a magyar történelem utolsó száz évének értelmezését. A magyar történelem, kultúra és egyáltalán, a szellemi élet fizikai és mentális térkereteinek többszöri szétesése (csak főbb emblematikus pontokként 1918/20, 1938, 1940, 1947/48, 1989/90) a társadalmi berendezkedések és politikai ideológiák többszöri változása (csupán szimbolikus dátumokként: 1919/20, 1948, 1956, 1989/90) át- és átértékelte a fizikai és időbeli távolságokat. Az eszmei rendszerek érdekeinek megfelelően a magyar kulturális örökségből korszakokat és/vagy történeti régiókat, sőt – jelen esetben – tudományos gyakorlatokat (etnikai kartográfia) igyekeztek teljes egészben kizárni. Így az 1989 előtti térképtörténet-írást a szabadon el nem beszélhető emlékezet, azaz a „néma hagyomány” és a kollektív felejtetés összetett viszonya, majd pedig a társadalmi berendezkedés-váltás nemzetiségi politikája számára „etnikai térkereti” legitimitációt nyújtó szerep és ebből adódó politikai harc részint eleve felszínre hozta a nemzetiségi kartográfiai gyakorlatot, részint átírta a magyar nemzetiségi térképekhez kötődő emlékek szövetét.

Am attól függetlenül, hogy egy tudományos gyakorlat hivatalos megítélése változik, és az új értékelés akár érvényteleníti az egykori olvasatokat, nem jelenti azt, hogy az eltagadás, illetve a felejtés időszaka nyomtalanul eltűnik. Nem lehet a nemzetiségi térképekre úgy tekinteni, hogy azok tiszták, függetlenek az egykori szerkesztési kontextusoktól. A mai narratív átiratokban figyelemmel kell lennünk tehát egyrészt az egyes etnikai térképek „el nem beszélt” történeteire, másrészt egyáltalán, e kartográfiai út születésének körülményeire. Másként fogalmazva, mindez azt jelenti, hogy a mai nemzetiségi térképezésbe kitörölhetetlenül belevésődtek a múlt rajzolatai. Fel kell tehát azt is ismernünk, hogy bármennyire is szeretnénk ma új, a múlt árnyaitól megszabadított tiszta tudományos útként járni a „nemzetiségi kartográfiai” ágon, a múlt történetei, mintegy palimpszeszt rétegekként, egyszerűen ezt nem engedik meg.

A múlt század utolsó évtizedeiben a „térbeli fordulat” paradigmaváltás egyik szeleteként lezajlott ún. memory-boom az emlékezeti hely fogalmába beemelte a nem konkrét fizikai helyekhez köthető nemzeti emlékezeti narratívákat is. A „hely” az új megközelítésben inkább széles értelemben vett mentális közeget jelent, mintsem objektív teret. Olyan relatív kulturális szinterekről van ebben a felfogásban szó, amelyek a nemzeti identitást fenntartó kollektív emlékezetet folyamatosan szervezik, áramlásban tartják és újra és újra (akár újabb és újabb tartalommal) aktualizálják. Nemzeti ünnepek, archívumok, könyvtárak, szimbolikus aktusok (pl. zászlófelvonások, harci játékok), épületek, dalok, rítusok, akár etnikai térképek(!) – és sorolhatnák tovább – jelenítik meg a nemzet szellemét. Pierre Nora ismerte fel annak jelentőségét, hogy a nemzeti identitás természetes közegei (szokások, erkölcsök, hagyományok) fokozatosan jelentőségüket veszítették. Az eleven, generációról generációra öröklődő történelmi tapasztalat-átadási utakat a modernizáció felváltotta a tudományos, szisztematikus történetírással, archiválással megszabott emlékezeti keretekkel.

Amint fentebb említettem, a magyar nemzeti emlékezet topológiájában oktatásunk, történelmünk – sőt nyugodtan írhatjuk – mindennapi „térképi találkozásaink” (pl. fali díszekként) eredményeként hangsúlyos szerepet játszanak a nemzetiségi térképek. Ez mára közhelyszerűen azt is jelenti, hogy e térképek a nemzetpolitika grafikai ikonjai is. Az átfogó, azaz nagyobb léptékű térképtörténet-írás már több összegzésben felvázolta e térképek készítésének általános mozgatórugóit.

Azonban ha a néprajz történet-feldolgozó mikroszintjén közelítünk az egyedi, az „egy adott” térképhez, akkor fel kell adnunk azt a képzetet, hogy léteznének lineáris (etnikai) térképtörténetek. Hiszen az egyes térképek mögött „az emlékezetek, ellenemlékezetek, elfojtások, traumák és a tabula rasa, a felejtés önkéntelen emléknymok” sűrű szövetét tárhatjuk fel. Hol archivált írásos emlékek, hol a mesélő ember emlékképei őrzik az adott térkép elkészítésének körülményeit. Nincs más dolgunk, hogy a felejtés/emlékezés, archivált/megsemmisített bonyolult hálójából kihámozzuk az egyéni térképnarratívákat.

Eddigi kutatói tevékenységre szervesen építkezve a néprajzi, a földrajzi és a történelmi szakirodalomra támaszkodva, célom e disszertációval, hogy elméleti keretbe ágyazva egyrészt átfogó képet adjak a magyar nemzeti tér megszerkesztésének szálairól. A 19. század második felétől ugyanis olyan törekvés bontakozik ki a honi tudományos palettán, amely – hasonlóan a nemzeti történetíráshoz, a népi kultúra képehez – az egységes nemzeti- és államtér ideáját igyekezett megfogalmazni. A kormányzati dokumentumokból, illetve a tudományos érvrendszerből összeálló kép közelebb visz bennünket a trianoni döntést megelőző időszak megértéséhez: hogyan látta, és láttatta a magyar politikai és kulturális elit a magyarság vezető szerepének térbeli meghatározottságát a Kárpát-medencében. A későbbi évtizedek tudományos képzeteiből pedig kirajzolódik az is, hogy a honi térdiszciplinák (jelen esetben a néprajz és a geográfia) milyen módon adtak ugyanerre a kérdésre – nemzetünk térbeli helyzetének legitimációjára – választ a békeszerződés utáni évtizedekben. Sőt. Napjaink politikai térfolyamatainak értelmezéséhez is közelebb visz a múlt század fordulóján kidolgozott érvrendszerek elemzése, mert azok közül számos idea napjainkban ismét felbukkan. Az elmúlt két évtizedben azt láthattuk, hogy térségünkben a szocialista társadalmi berendezkedés összeomlása után régi reflex, az etnikai konfliktusok területi megoldásába vetett hit éledt újjá egy olyan feléledő nacionalizmus keretében, amely az egyéni szabadságjogok helyett a nemzeti közösség etnikailag-kulturálisan idegen politikai hatalomtól való függetlenedést (és egyben etnikai szeparációt) állítja előtérbe. A saját etnikai/nemzeti tér mibenlétének körülírása és szerepének túlhangsúlyozása következőképp a nacionalizmus egyik forrásává lett. Ennélfogva a közép-kelet- és délkelet-európai nemzetállamokban a feléledő nacionalizmus ismét nem mást jelent, mint a szimbolikus etnikai határok térbeli realizálásáért folytatott küzdelmet.

Értekezésemben *a néprajzi szemlélet alkalmazása finomítja, új értelmezési mezőbe helyezi* a geográfia – jellegéből adódó – merev etnikai kategóriáit, *kartográfiai gyakorlatát, és ezzel „megszólaltatja” a nemzeti térképek mögött meghúzódó kulturális képzeteket, mítikus formákat.* A néprajz és a társadalomtudományok elméleti rendszere alkalmas tehát arra, hogy egyrészt kritikai élel közelítsen a korabeli földrajz azon ideáihoz, melyekkel a fizikai tér és a nemzet közötti szoros kapcsolatot, évszázados etnikai-nyelvi viszonyok kontinuuus jelenlétét (folytonosságát) igyekezett felmutatni, másrészt elemezze a nemzet emlékezeti hagyományát. Azt a tradíciót, mellyel a magyarság a környezete otthonosságát újra és újrafogalmazza, illetve e mentális térszerkezetet a nemzeti képzeletében fenntartja.

Azaz a néprajz – napjaink találó, fokozatosan tudományos terminussá váló kifejezésével – „a tér nemzetiesítésének” bonyolult szövetű folyamatát láttassa és ezzel összefüggésben a jelen értekezés bevezető fejezetében e tudomány lokális kutatásai – mintegy elméleti keretként – arra is választ adnak, hogy *csak* milyen összefüggésben beszélhetünk a tér és az etnikai folyamatok (etnicitás) összefüggéséről.

Az értekezés másik értelmezési szála – a fentebb leírtaknak megfelelően – a jól feltárt történeti adatok mögé szeretne tehát pillantani. Azt szeretném két példával bemutatni, hogy az átfogó kutatástörténeti összegzésekben szereplő nemzetiségi térképek háttérében milyen megfontolások, személyes motivációk, elbeszélte történetek, politikai érdekek és kommunikációs célok húzódnak meg.

Elkoptatott évszázados közhely, hogy a nemzetiségi térképek készítését alapvetően a gyakorlati politikai célok határozták/határozzák meg, hol direkt, hol indirekt módon. Tanulmányaikban, memoárjaikban maguk a térkép készítői (a teljesség igénye nélkül: Györffy István, Teleki Pál, Rónai András, Fodor Ferenc, Jakabffy Imre) ismerték el a térképek alkalmazásának és szerkesztésének szándékolt politikai céljait. Ám ezek a politikai motivációk valahogy mindig az általánosság szintjén maradtak. Tudunk róluk, „benne van e háttér a levegőben”, de igazán e motivációkkal nem foglalkozunk. Sőt. A magyar nemzetet ért 1920-as trianoni döntés borzasztó sérelme és következményei miatt tulajdonképpen *hallgatólagosan* tudomásul is vesszük az etnikai térképek nemzetpolitikai szerepét, azaz a politikai mozgatórugók a nemzeti kartográfia „néma hagyományának” részei.

Azonban a nemzeti emléktárak mélyén olyan dokumentumok találhatók, melyek a politikai és az etnikai térképészet kapcsolatát kézzelfoghatóvá teszik, sőt a gyakorlati politika direkt befolyását a társadalomtudományok szabályainak megfelelően szigorúan bizonyítani is képesek.

Ennek megfelelően az „elbeszélte térképtörténet” első példajaként egy olyan akció fennmaradt igen részletes dokumentációját értelmezem, amellyel a feledés homályából előhívhatók azok a közvetlen politikai szándékok, melyek a térképtörténet-írásban csupán egy-egy mondattal jelzett és ezért „ártatlanul” meghúzódo tulajdonképpen közigazgatási térkép elkészítése mögött ismerhetők fel. Még érdekesebbé teszi ennek a forrásnak a feldolgozását az a tény, hogy a ránk maradt dokumentumok tulajdonképpen a fentebb említett történeti mítoszt is megkérdőjelezzik. Nevezetesen azt, hogy a politika természetesen szólt bele a nemzetiségi kartográfiába az első világháború utáni évektől kezdődően (ami az ismert események miatt [Trianon] hallgatólagosan el is fogadható – mondja kollektív emlékezetünk).

Azonban az egyértelműen politikai háttérű bemutatandó nyelvhatárakció majd két évtizeddel a trianoni döntés előtt zajlott le.

Az emlékezetkutatás azt is felismerte, hogy a „hely szellemének” megrajzolásában lényeges szerep jut a traumatikus eseményeknek. Éles vonalakkal rögzülnek az emlékezetben a kollektív és egyéni traumák terei. Napjaink tudományosságában egyre hangsúlyosabb szerepet kap ebből a szempontból például a holocaust kutatása. Ezt azt jelenti, hogy a norai emlékezeti helyekhez köthető történetek gyakran a nemzeti traumák mély sebei, melyek akár tudatosan (pl. emlékművek) vagy tudattalanul (elhallgatás) szervezik a nemzet kollektív identitását. Azt mondhatjuk, hogy történeteikben az etnikai térképeink is hordoznak olyan elhallgatott szerkesztési körülményeket, amelyek – a nemzetközi szakirodalom nyomán használt kifejezéssel nehéz örökségként (difficult heritage) – kitörölhetetlenül belevésődtek az adott térkép történetébe.

A második elemzett példa ennek szellemében azt mutatja, hogy tudomásul kell vennünk, ez a jelen esetben súlyos „SS-örökség” – ha tetszik, ha nem – igenis belevésődött a térkép emlékszövetébe és meghatározza az adott térkép alkalmazhatóságát.

Míndezek mellett célom, hogy a „hol?”, „miért?”, „mikor?” és a „milyen módon?” kérdésekkel kijelölhető keretben a térképek használatáról, alkalmazásáról adjak értelmező képet. Arról tehát, hogy milyen mozgató-

rugók „működtek” egy-egy térkép elkészítése mögött és ezek a szándékok milyen elméleti rendszerben értelmezhetők. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az értekezés második fele a „nemzet térbeliesítésére”, azaz a térképi *imaginációra*, a saját és az idegen képzetének, viszonyának vizuális kifejezési formáira fókuszálnak (színpreferencia, pozicionálás). Azokra a képekre, melyeket nemzeti terünkről egyrészt újra és újra felidézünk, másrészt saját területünket a világnak reprezentálni igyekszünk.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

I. A „TÉRBELI FORDULAT” FOLYAMATA. Ha az etnicitás és a tér kapcsolatára gondolunk, akkor a térségünk történelme, iskoláztatásunk és mindennapi tapasztalatunk alapján éppen az a terület jut azonnal az eszünkbe, mely a legproblémásabb, legtöbb elméleti kérdést jogosan felvető része az „eticitás” térbeli megjelenítésének, nevezetesen az *etnikai térképezés*. Ám a nemzetiségi kartográfia olyan térfogalmakban és olyan adatkörökben mozog, amely az etnicitás értelmezésétől idegen. Sőt. Az etnicitás és a klasszikus kartográfiai gyakorlat elméleti alapjai annyira távol állnak egymástól, hogy tulajdonképpen *nincs* is kapcsolat a kettő között. Ahhoz, hogy mégis beszélhetünk az etnicitás és a tér között összefüggésről, az kellett, hogy egyrészt az etnicitás kutatásában egyre nagyobb szerepet kapjon az etnikai dinamika *térbeli* aspektusainak kérdése, másrészt viszont a geográfiában – főként a társadalomtudományok hatásaként – a térértelmezéseket megújító (nyugodtan írhatjuk) forradalom menjen vége. Az értekezés végigtekinti ennek a folyamatnak a kibontakozását. Azt, hogy milyen módon léptek be a tér vizsgálatába társadalomtudományok és ezen belül a néprajz.

II. MITIKUS FORMÁK – KRITIKAI OLVASATOK. A disszertáció részletesen elemzi azokat az elgondolásokat is, melyekkel a geográfia és a néprajz („mint nemzeti tudomány”) a saját nemzeti/etnikai tereit, államterületét igyekezett minél meggyőzőbben (pl. történeti távlatok, domborzati határok, folyórendszerek bemutatásával) legitimálni. Közép-Európa nemzeti konfliktusokkal terhelt térségében megjelentek azok az érvrendszerek, amelyek igyekeztek a nép és a fizikai tér (természeti környezet) közötti kapcsolatot keresni, a kettő nehezen megfogható rejtélyes viszonyát (nép–tér) történeti távlatokba helyezve feloldani, elvitathatatlan képzetként felmutatni, a nemzeti identitást a térből megszerkeszteni. A husza-

dik század fordulóján a honi földrajz még „kényelmes” helyzetben volt. Semleges tudományos hangon elemezhetette a Kárpát-medencében – mint egységes társadalmi és fizikai egységben – lezajló térfolyamatokat. A korszak geográfiai tankönyvei, tanulmányai „természetes kerekded egészként” beszélhettek az államterületről és fogalmazhatták meg a „magyar államtér egyenlő Kárpát-medence”-elvet. Ám Trianon után, az új helyzet elvárásnak az eredményeképpen a honi tértudomány is felsorakozott – mintegy „sorstudományként” – a magyarságtudományok közé. Habár a magyarságtudományok központi magját a néprajz mint a „hamisítatlan, gyökeres magyar kultúra” letéteményesét, a parasztságot vizsgáló tudomány képviselte, illetve a magyarságtudományok elsősorban társadalmi/kulturális diszciplínák együttesét jelentik, a két világháború közötti időszak honi geográfiáját is idesorolhatjuk. Hiszen a földrajz mindkét ága olyan érvrendszerrel dolgozott ki, amely a társadalomföldrajzi érvekkel (emberföldrajz) párhuzamosan természettudományi szigorúsággal (fizikai földrajz) igyekezett igazolni a magyar államtér és a magyar államhatárok sérthetetlenségét, a magyar kultúrának szinte a természeti környezetbe való mély beágyazottságát. Amint a magyarságtudományok, a néprajz a magyar nemzet „kulturális állapotának” válságából keresték a kiutat, úgy a geográfia a magyar kultúra szétesett léttérét igyekezett töretlenül egységben láttatni, és e kultúra térkereteinek ismételt legitimációt szerezni. Az értekezés részletesen bemutatja, hogy milyen mitologikus ideológiai hálóban fogalmazta meg a két világháború közötti korszak földrajza és néprajza a magyarság és a Kárpát-medence egységét. A nemzet kultúrateremtő erejével (Magyarország mint Mezopotámia képzet) és akár a medence mélyszerkezeti/geológiai viszonyaival (Tisia masszívum mítosza) igyekezett bizonyítani a trianoni döntés tarthatatlanságát.

III. NEMZETISÉGI TÉRKÉPEK MINT A HATALMI BESZÉDMÓD FORMÁI. A magyar kartográfia etnikai ágának 19. század végi, 20. század eleji megjelenéséhez, ábrázolási módszerei kidolgozásához a nélkülözhetetlen statisztikai alapot a rendszeres időközönként megismételt népszámlálások biztosították. A 19. század utolsó évtizedeinek nemzetiségi/anyanyelvi, felekezeti felvételezései „végre” tudományos egzaktsággal szóltak az egész országot vélt (legalábbis a „valóságot” megközelítő) kisebbségi számarányairól. Ebben a korban a „tér és nemzetiségi statisztika” összefüggése csupán azt jelentette, hogy a statisztikai felvételezés eredményeit egyszerűen visszavetítették az objektívnek vélt térre. Ez az eljárás egyszerűen any-

nyit jelentett, hogy az önmagukban nehezen vizualizálható számsorokat látványosan, ún. térbeli összefüggésekbe helyezték. A felvett nemzetiségi/anyanyelvi és felekezeti adatsorok a 20. század fordulójának magyar politikusait megdöbbenetette. Olyan, a magyarság számára nem igazán kedvező statisztikai kép bontakozott ki az ország nemzetiségi viszonyairól, amely a magyar politikai elitet lépésekre kényszerítette. A politikai döntéshozók a nemzetiségi „veszélyfelmérő-rendszernek” az egyik, egyben legplasztikusabb kellékeként a *néprajzi térképeket* jelölték meg. Hiszen a nemzetiségi térkép segít abban, hogy az első ránézésre áttekinthetetlen statisztikai adathalmazt azonnal területi összefüggéseiben láthassuk. Alkalmas eszköz arra is, hogy a nemzetiségi demográfiai folyamatok térbeli kihatásait összegzően mutassuk fel, tehát egyszerűen átlátható háttérként szolgálhat a politikusok és közigazgatási vezetők számára a mindennapi döntéshozatalhoz. Több kormányzati cikluson és kormányon átívelő összetett szórvány és nyelvhatárvédelmi akció vette a huszadik század első éveiben kezdetét. A múlt század fordulóján, az 1900-as évek elején az állami irányítás úgy látta, hogy a Kárpát-medencében élő magyarság számát („a magyar faji erőt”) növelni kell az itt élő és egyre inkább teret nyerő nemzetiségek ellensúlyozására, illetve a magyar vezető szerep megtartása érdekében. Az állami igazgatás alapvetően három irányú akció kivitelezésében látta e cél elérését megvalósíthatónak. Szerepelt a tervekben egyrészt a külföldön és a történeti határokon túl élő magyarság (pl. Bukovina) összetartása, nemzeti gondozása majd hazahívása, másrészt a nyelvhatáron élő magyarok „morzsolódásának” megakadályozása, végezetül a szlavóniai magyarság demográfiai, kulturális védelmének teljes programja. Ezen tervek közül különösen az úgynevezett *nyelvhatárakció* szervezésében vett részt igen aktívan a fiatal Klebelsberg Kuno (1875–1932), aki a Julián Egyesület keretében és az egyesület ügyvezető igazgatójaként, ám az államigazgatási apparátus infrastrukturális háttérével, irányította a nyelvhatárakciót. Klebelsberg úgy látta, hogy az etnikai peremterületek megerősítésével, azaz az ott élő magyarok anyagi támogatásával és lelki gondozásával, az államnak tudatosítani kell az ott élőkben saját nemzeti szerepük fontosságát, és azt, hogy az állam nem feledkezik meg róluk, a „magyar nemzettest” egyenrangú részei. A Magyar Királyi Statisztikai Hivatal és a Miniszterelnökség közötti levélváltások, átiratok pontosan jelzik, hogy a nyelvhatárakció keretében a statisztikai és geográfiai (térképi) adatoktól egzakt indikátorként elvárták, hogy kövessék nyomon

Magyarország nemzetiségi térszerkezetének alakulását. Ez az elv vezérelte a Kuehn–Héderváry-kormányt (1903. június 27.–1903. november 3.) tehát egy összetett, az ország nemzetiségeinek térbeli terjeszkedését is elemző felmérés megrendelésében és nemzetiségi térképek készítésének ösztönzésében. A disszertáció részletesen feltárja ennek az akciónak a mögöttes mozgatórugóit és eszközkészletét.

IV. ELBESZÉLT TERHES ÖRÖKSÉG. Az értekezés a néprajzi megközelítés segítségével tárja fel a kartográfiatörténetünk egyik, még homályos pontját: az etnikai/nemzetiségi térképek szerepét és szerkesztésének hátterét a második világháború időszakában. Elbeszélt élettörténet keretében hozza felszínre a magyar térképészeten a német érdekek jelenlétét, és ezen belül is az SS tudományos osztályának hathatós segítségét. Egyszerűen nem lehet a térképeket az egykori kontextusokból kiragadva „mint ártatlan tudásrészeket” átültetni a mába. Az elfelejtett történetek igenis az adott – jelen esetben térképekhez kötöten – érvényes hatóerővel jelen vannak. Az emlékezet képes arra, hogy a geertzi „sűrű leírás” módszerével az adott elbeszélt térképemlék ne egyfajta – jelen esetben már kanonizált nemzeti – jelentését, hanem az el nem mondott jelentéslehetőségeit is aktuálisan felmutassa.

V. A TÉRKÉP MINT HASZNÁLATCENTRIKUS SZEMIOTIKAI MODELL. A „térbeli fordulat” folyamata a térképeket a néprajz és az etnológia érdeklődési területére is beemelte. Nem az a kérdés, hogy mi a témája a térképnek, hanem az, hogy a témát milyen módon, milyen szándékot sugallva közvetíti felénk. Napjaink posztmodern geográfiája felismerte, hogy ezt a kérdést csupán a térképek értelmezésének új filozófiai alapokra való helyezésével lehet megoldani. A képi reprezentáció nyelvi leírásának lényege, hogy az adott tárgyra (jelen esetben térképre) irányuló reflexiókat állítjuk az értelmezés középpontjába. Ebben az összefüggésben jelenhetnek meg az etnikai/nemzeti térképek a mai néprajz, etnológia és antropológia etnicitás vizsgálati körében, hiszen napjaink társadalomtudománya (és végre földrajza) a nemzetiségi térképekre mint sajátos beszédformára, kommunikációs csatornára tekint. Ám ebben a megközelítésben a térképeket értelmező kulcsszavak közé már be kell, hogy lépjenek a vizuális kódok, a képi pozicionálás, a képi elrendezés, képi felosztás, választott vetületi kép, azaz a térképi ikonográfia kifejezései. A használatcentrikus szemiotikai modellek vizsgálatai a közlemény funkcióját állítják a középpontba. Azaz az egykori szabályok fenntartása (ismerete) szükséges a (jelen esetben térképi) közlemény mai értelmezéséhez.

A térkép *vizuális kódjai* akkor működnek, ha birtokában vagyunk azon kompetenciáknak, melyekkel az üzenetet dekódolni vagyunk képesek. A térképek többszörösen kódoltak. Nem csupán az elsődleges üzenet, azaz az ikonikus kód által megértetendő információt ad át, hanem számos másodlagos jelentésrétege van. A képi elrendezés, tájolás, centrum-perifériai kialakítása, azaz a térképi belső viszonylatok az átvitt jelentéseket adják. Allúziók (célzások, utalások) ellipszisek (kihagyás, elhallgatás) ugyanúgy térképi jelentésrétegek, mint például a színek. A szerkesztő megmondja, hogy az árnyalatok, színek, kontúrvonalak mit jelölnek, milyen felszíni objektumokat helyettesítenek. Az értekezés e vizuális nyelvből a színpreferencia szerepét értelmezi.

VI. KITEKINTÉS: NEMZETI TÉRKÉP – NEMZETI TÁJ – NEMZETI EMLÉKEZET. A néprajzi/antropológiai megközelítés a példaesetekben felszínre hozta, a nemzetiségi térkép a szimbolikus etnikai konfliktusok képi csatornáit, az etnikumközi, hol csak jelképes, hol súlyos következményekkel járó „képi párbeszéd” eszközei, térképjellegű kódolt üzenetei. Üzenet a szomszédos népek, üzenet akár az európai politikai döntéshozók felé, de legfőképpen üzenet önmagunk számára. Hiszen mutatja az aktuális szerkesztő nemzetének „térkitöltő”, „térbetöltő” erőit, szórványai területi pozícióit, a nemzet akár politikai határokon átnyúló területi nagyságát, összetartozását.

A néprajzi szemszög (kérdésfeltevés és módszertani) segítségével felszínre hozhatjuk azokat a kulturális és elbeszélte történeti mintázatokat, melyek jóval túlmutatnak a szigorú kartográfiai gyakorlaton. Etnográfusként úgy fogalmaznék, hogy az etnikai térképek megjelenítése, politikai háttere, üzenetszerepe az adott nemzet kulturális emlékezetébe, tradícióiba ágyazottan értelmezhető csupán helyesen, árnyaltan. Nem ragadhatók ki a kor kontextusaiból. Amint azt példákkal szemléltettem, a magyar viszonylatokban, azaz a megélt 20. századi nemzeti történelmünk miatt, hangsúlyos, kollektív emlékezeti térbeli lenyomatokká, mintázatokká váltak az etnikai – a huszadik század első felének terminusával – néprajzi térképeink. Történetüket az elhallgatás, felejtés sűrű szövete határozza meg. Amint arról a bevezető fejezetben szóltam, a magyar történelem, kultúra és egyáltalán, a szellemi élet térkereteinek többszöri szétesése, a társadalmi berendezkedések és politikai ideológiák sűrű változása át- és átértékelte a fizikai és időbeli távolságokat. Az eszmei rendszerek érdekeinek megfelelően a magyar kulturális örökségből korszakokat és/vagy történeti régiókat igyekeztek teljes egészben

kizárni. Jól példázza ezt a folyamatot az iskolai „térnevelés” változása, azaz a magyarság fizikai térkeretének újra és újrapozicionálása. A magyar középiskolai térképek pontosan mutatják, hogy a felnövekvő generációknak hogyan kellett az adott korban az ország objektív térbeli helyzetét mentálisan „helyesen” értelmeznie.

A második világháború után, az új társadalmi berendezkedés – részint a korábbi magyar revíziós törekvéseket elutasítva, részint az internacionalizmus eszméjének jegyében – teljesen *átírta* a magyarság térkereteit. Az 1954-ben megjelent Atlasz Magyarország helyét alapvetően, mint az egyetlen biztos fundamentum, a Szovjetunió *viszonyában* határozta meg. Ugyanez a szemlélet hatja természetszerűleg át az Atlaszhoz tartozó tankönyv Magyarországot elemző részét is. Az országunkat nem a Kárpát-medence viszonylataiban értelmezi, hanem világtérben, hangsúlyosan Eurázsia részeként, azaz tulajdonképpen Ázsia nyugati felében helyezi el.

Az 1963-ban engedélyezett középiskolai Atlasz is igyekszik megkekulni a „kényes térbeli kérdéseket”. Ez azt is jelentette, hogy eltűnt az Atlaszból a „rossz emlékű” „Nagy Magyarországot” megjelenítő Kárpát-medence egységes bemutatása, és a nemzetiszocializmus német hegemon törekvéseket képviselő „Közép-Európa” térképi ábrázolása. A szerkesztők a második világháborút megelőző centrum–periféria elrendezést megváltoztatva nem egységben, hanem mozaikkockákra feldaraboltan, önálló térképlapokkal láttatták térségünk akár domborzati viszonyait is. A tankönyv, amelynek ismeretanyagát ez az Atlasz igyekszik segítően magyarázni és kiegészíteni, nagyon röviden és a térképi megjelenítéssel szinkronban szintén töredezetten, azaz Közép-Európa kis országai között sorolja fel és helyezi el Magyarországot.

Az ország makroszintű mentális helymeghatározásában az első óvatoss elmozdulás az 1981-ben engedélyezett középiskolai Atlaszban vehető észre. Az új tankönyveket kísérő Atlaszban – jóllehet igen markáns államhatárokkal –, de mégis megjelenhetett ismét a közép-európai földrajzi tér mint természetföldrajzilag egységes régió. A változás egyértelműen Nyugat-Európa fokozatos egységesülésére, a politikai légkör oldódására, a Magyarországon megjelenő gazdasági regionalizmus, akkor már nálunk is megkerülhetetlenségére vezethető vissza.

Természetesen az 1989/90-es újabb társadalomberendezkedési fordulat ismét megpróbálta részint az ország, de legfőképp a nemzet helyzetét mind gazdaságilag, mind politikailag és – a jelen értekezés szempontjára

ból hangsúlyozandóan – kulturálisan újra meghatározni. A világháború előtti térpozíciók és az ezeket megjelenítő térképészeti hagyományok felélesztéséből, illetve az új „térbeli egységesülési törekvések” (EU) összeegyeztetéséből adódó érdekek igen nehéz helyzet elé állította a kartográfusokat. A rendszerváltással szabad utat kapott tankönyvek és Atlaszok rengetegének áttekintése túlmutat jelen kötet keretein. A kirajzolódó, közös és alapvető tendenciáról összegzésként az állapítható meg, hogy általánosan létjogosultságot nyertek a Közép-Európa és a Kárpát-medence egységét bemutató térképlapok, magyarázó kötetek, illetve néprajzi (táji/népcsoport-) és etnikai térképek. A felejtés/elhallgatás sűrű hálójában tehát a kollektív magyar emlékezet (néma hagyományként) fenntartotta a nemzet térképzetét, és amint lehetősége nyílt rá, visszahelyezte a generációkról generációkra továbbadandó iskolai tananyagok közé. Úgy vélem, hogy Trianon sokkja a kulturális emlékezetünkbe óriási *romértékkel* véste be a Kárpát-medence mint egységes magyar állam- és nemzettér ideáját.

Jóllehet a nemzetiszocializmus és Albert Speer (1905–1981) építészeti elképzelései a romérték fogalmát teljesen lejáratva, a történeti, művészettörténeti, irodalomelméleti szakirodalom a *rom* mibenlétéhez árnyalt elméleti hálóval, esztétikai értelmezési keretekkel közelít. Jelen értekezés tárgya szempontjából az elveszett nemzet és államtér egységének romértéke az elmúlt „léttér” *továbbélésében* jelenik meg oly módon, hogy e képzet *meghatározza* a jelen magatartási módjait, kulturális attitűdjeit. Természetes, hogy a társadalomszerveződés, majd nemzetépítés folyamán a magyarság számára a helyet, melyet az *otthonosság* érzetét keltve *képzeteivel* betöltött, a Kárpát-medence egésze jelentette.

A kollektív emlékezetünk a mai *napiig felülírja* a trianoni döntés által megszabott országhatárokat. Veikko Anttonen ezt a folyamatot a „szakrális” terminus értelmezésénél írta le. Úgy látja, hogy amint beszélhetünk a tér és a vallás viszonyában megszentelődésről, úgy sok esetben áttételesen a nemzeti terek kvázi „megszentelt” működését is értelmezhetjük. Anttonen véleménye szerint a közösségek már a letelepülésükkor azonnal kijelölik területük különleges pontjait. Olyan természetes helyeket (pl. folyókat, tavakat, dombokat), amelyek a saját teret elválasztják a „másik” népcsoport (vadon)területeitől. A finn kultúrában az alapjában melléknévként használt „pyhä” („elválasztani”, „környezetből kiemelni” jelentésű) szó fejezi ki ezen helyek jelentőségét, olyan térpontokét, nép-, majd később nemzethatárokként(!), melyek átlépése mági-

kus, vallásos természetű. Az áthaladás e határokon csak megfelelő, azaz társadalmilag előírt szertartások után lehetséges. E szakrális határok pontos jelentésének dekódolására csak azok képesek, akik az adott közösséghez tartoznak. Ám a *genius loci* – jelentése mai újrafogalmazásának eredményeként – leválhat az adott fizikai térről. Az elfelejtett helyeket/tereket szöveges és képi – jelen esetben térképi – átértelmezéssel, a *homo narrans* által teremtett szimbolikus képzetek formájában őrizték és ezzel a nemzeti örökség egészében érvényesnek ismerték el. Ám éppen ez a folyamat hordozza magában a *rom* fogalom mentális tartalmának lényegét. Nevezetesen a *fragmentáltságot*. Hiszen ezek az átiratok (térképek, albumok, tankönyvek, filmek) a nemzet megélt történelem miatt természetesen töredékesek. De ez a töredékesség, „be nem teljesültség” hordozza azt a feszültséget, amely kollektív emlékeztünkben fenntartja az egykori nemzeti tér értékét. A feszültség pedig a *rom*, a *fragmentum* (jelen esetben tér) mentálisan szabad *kiegészíthetőségében* rejlik. Ez az a tudati folyamat, amely tulajdonképpen a mai napig olvastatja az etnikai térképeket.

Jóllehet a térkép – az etnikai térképek nem egy esetben óriási kivitelezési méreteivel – környezeti elemként a design törvényszerűségei szerint működik (esztétikai információkat is hordozó komponált látvány), és az is igaz, hogy a nemzetiségi térképek a tartalom – forma (ritmus, szimmetria, arány, harmónia, szín) – ábrázolási mód (allegória, szimbólum) értelmezési keretében esztétikai minőséget hordoznak, illetve vizuális élményt nyújtanak, a mindennapi tárgykultúrában való gyakori alkalmazását mégsem ez a minőség határozza meg (hiszen legyen bármilyen „szép” egy idegen etnikai térkép, mégsem helyezzük ki), hanem éppen a romértékből adódó *kiegészíthetőség*.

Amint arról a disszertáció több fejezetében részletesen szó van, igen, a nemzetiségi térképek sokszínű értelmezésében a politikai elvek benne vannak, ám most máshol bontanám meg a nemzeti képzelet és emlékezet sűrű szövetét: Trianon sokkja miatt a nemzetiségi kartográfiai gyakorlat a nemzeti „térelmékezetet” fenntartó és így egyben a magyar identitást szervező eszközkészlet egyik – norai értelemben – helye. Ám a szélsőséges mozgalmaktól most eltekintve, e térképek mai olvasatát a magyar közkultúrában (pl. fali díszek, matricák formájában) alapvetően a *rom*-esztétikában rejlő feloldozhatatlan feszültség határozza meg. Azaz a térképek köznapi értelmezését a vágyott, de a nemzet részéről mára racionálisan teljesen belátott, a maga teljességében elérhetetlen

feltöltés ellentétéből fakadó *melankólia* hatja át. A veszteség (1920) olyan óriási volt, hogy a nemzet számára a békedöntés a mai napig való felfoghatatlanságában a magyar emlékezeti kultúra alappillérvé vált. Ha az etnikai térképre pillantunk, minden egyes alkalommal tükörbe is nézünk. Hiszen a tükör felfedez (mutatja helyzetünk) de meg is téveszt (mert a dolgokat fordítva és másként láttatja, amint az létezik). Plasztikusan foglalja össze Földényi F. László Caspar David Friedrich egyik romfestményéről szóló értelmezése e gondolatokat:

„A kép minden szempontból »hibátlan«; ám a vízszintes és függőleges elemek viszonya, valamint a perspektivikus szerkezet olyan *tökéletes*, hogy a néző a kép láttán megdermed. A ráció száműzte az életet, amely ezért kénytelen »hátrulról« besettenkedni, hogy végül mindent érthetlenné tegyen. E melankolikus szerkesztésmódnak különösen szép példája egy késői festmény, a Juno-templom Agrigentóban. Az elhagyott görög rom a már említett emlékműtervekhez hasonlóan *utópikus tér szerkezetnek* is tekinthető. De mintha ez az utópia *magába roskadt* volna. A nemlétező (u-toposz) viszont ettől elevenedett meg: romos állapotában e templom *szívbemarkolóbb látvány*, mintha *érintetlen és ép lenne* – egy elhagyott tájban heverő ledől emlékmű lehet *éppoly gyönyörű*, mint egy hibátlan diadalív. Ez a romtemplom úgy áll a tengerparti tájban, mint egy nyitott ketrec; *ettől árad belőle a melankólia: minden emberi tervezés és számítás esendőségét hirdeti.* [A térképekre hangolt fenti bekezdéseket visszaadó kiemelések mind tőlem – K. R.]”

*

A múlt történeteit meséljük, az egykori, általunk megélt időről szövegeket alkotunk, melyeket konkrét helyekhez rögzítünk. Ugyanilyen módon, a nemzet emlékezetében a kollektív történeteinek, illetve a népszármazás homályos ősi magyarázatainak valósága igazán akkor nyeri el érvényességét, ha az elbeszélte esemény valamilyen objektív térben, konkrét helyen, akár tájjal legitimálható. A nemzeti történetírás alapvető célkitűzése tehát, hogy a megélt kollektív múlt térkereteit is pontosan be tudja határolni. Természetesen ez a törekvés a régészeti és írott forráshiányos korszakokban a szaktudomány számára gyakran szinte lehetetlen vállalkozás. Ám az objektív források hiánya nem jeleni azt, hogy a nemzeti emlékezet is „úrt” hagy a kérdéses és hiányzó helyek beazonosításában. A nemzet az egykori szállásterületeinek hollétét,

majd államterének térbeli formálódását kontinuum magyarázó képzetekben hagyományozza generációról generációra tovább. A megfoghatatlan emlékezet – akár virtuális – térbeli szöveteinek értelmezése ma már ugyanúgy a „puha” geográfia tárgyköre, mint mondjuk a proximikus kódok (személyes távolságok) analízise. E térbeli fordulat eredménye tehát, hogy az általános „tér mint tartály” elvet a földrajztudomány is feladta, és felismerte azt, hogy az objektívnak vélt kategóriák (mint például a táj) fizikai rétegeitől nem lehet el-, illetve leválasztani a kulturális rétegeket. Az ún. ember által érintetlen természeti táj sincs önmagában. Jóllehet semleges természettudományi szigorúsággal elemezhetjük az adott fizikai táj geológiai felépítését, hidrológiai viszonyait, ám tudomásul kell vennünk, hogy ezek a pontok is „valahol vannak”, azaz valamilyen egyetemes, közösségi vagy egyéni narratíva részei. Egyszerűen nem lehet például a Golgota sziklájának közzettani felépítését a legszékárabb geokémiai képletek ellenére sem Jézus szenvedéstörténetének beleírt emlékezte nélkül olvasni. Ezen egyetemes példa „másik végén”, azaz a személyes emlékezet esetében sem igényel különösebb magyarázatot, hogy mit jelenthet, mondjuk hosszú emigráns létben, a véletlenül kezünkbe kerülő Nature című tudományos folyóiratban egy, a szülő-tájunk, városunk, községünk miocénkori viszonyait leíró írásra bukanni.

A teret tehát már nem passzív „konténer”-ként, hanem olyan közvetítőként kezdték látni, amely részt vesz a cselekvésben, és nem választható el tőle. A tér önmagában már nem jelentéssel bíró fogalom – csak terek vannak. A tér jelentései szubjektív dimenziót is magukban foglalnak, és nem érthetők meg a társadalmi tényezők szimbolikusan megalkotott életvilágaitól eltekintve. A térbeli fordulat folyamata fokozatosan megkülönböztette az általános tér és a konkrét hely fogalmát. A puha társadalomtudományi felismerések mutatták fel, hogy a semmitmondó „tér” jelentésrétegei csak a „helyek szellemében” értelmezhető. A hely valamit megélt, elszenvedett. A helyen a történesek romjai, reliktumai, sebei, hegei, forradásai ismerhetők fel akár realizált térelemként, akár látható nyomok nélkül, de mindenképpen belevésve a hely emlékezetének szövetébe.

Az emlékezet és a tér összefüggésének az előző bekezdéstől némileg eltérő második geográfiai vizsgálati útja *az emlékezeti tér mibenlétének változására* fókuszál. A huszadik század második felének európai egységesülési folyamatát értelmező társadalomtudományi írások éppen

ezért tartják kiemelten fontosnak az elbeszél, mentális „európai tér” tartalmi értelmezését. Kérdés, hogy milyen módon írja át a nemzeti emlékezeti helyek tartalmát például belső európai és az Európába irányuló nem keresztény népesség tömeges betelepődése? Hogyan szövi bele tehát a migráns népesség saját identitását a már emlékekkel megírt helyekbe saját történeteit? Milyen egymás mellett párhuzamosan élő nemzeti és milyen közös európai térképzetek és megélt, ám főként *imaginárius* „hely-varációk” mozaikja rakja ki kontinensünk képét? Az emlékezet e sajátossága, azaz folytonos terek köré rendeződése miatt, természetesen, hogy Európa nemzeti számos, egymást átfedő, egymástól elszigetelt és egymástól akár teljesen eltérő térben/térképzetben élnek.

Napjaink emlékezetkutatásának térbeli aspektusait elemző írásai-ban az egyedi hely mellett egyre markánsabban jelenik meg ismét a *nemzeti* és az *etnikai táj* fogalma is. Ám mai terminus (nemzeti táj) nem a két világháború közötti időszak etnikai/nemzeti objektívizációját hordozza, hanem a táj mentális nemzeti/etnikai szimbolizációjára utal. A természeti tájak nemzeti „feltöltései”, a különleges hangulatú tájak imaginációi a nemzeti történeti emlékezet adott tájhoz kötött kontinuuus képzetét igyekeznek fenntartani. Számos példán bemutatatható az a szimbolikus formaeszköz-készlet, amelyek segítségével a 19. századtól a helyek, történelmi helyszínek/tájak jeles dátumokkal, eseményekkel és mítoszokkal, illetve képekkel és szimbólumokkal felruházva nemzeti jelentéscentrumokba szerveződtek.

Amint azt – reményeim szerint – a jelen értekezés is felmutatja, a nemzeti táj bonyolult, sokszálú mentális szerveződés. *Nincsenek tehát lineáris nemzeti történetek*. Napjainkra fel kell adnunk azt a képzetet, hogy az események, nemzeti történetek homogén térben lokalizálhatók. A nemzeti emlékezetnek pszichogeográfiai térképe ugyanis az emlékezetek, ellenemlékezetek, elfojtások, traumák, a felejtés önkéntelen emléknymainak esetleges, szituatív sűrű szövete.

AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

1. BEVEZETÉS
2. ELMÉLETI KERETEK
 - Tételkérdés
 - Tudománytörténeti előzmények
 - a) Tér és kultúra kapcsolata
 - b) Tér és etnikum kapcsolata
 - A paradigmaváltás korszaka (1945-től napjainkig)
 - a) Térelméletek és térszerkezetek
 - b) Tér és etnikum
 - c) A néprajz terepe: lokális tér és etnicitás
 - Csoport és tér nélküli etnicitás. Napjaink poszt-posztmodernje
3. MITIKUS FORMÁK – KRITIKAI OLVASATOK
 - A természeti környezet nemzetiesítése
 - a) Eszmetörténeti háttér
 - b) Mitológikus idő – természeti környezet
 - c) Természet- versus szellemtudományi szemlélet
4. FÖLDTÖRTÉNETI IDŐBÓL TÖRTÉNELEMI KÉPZETEK
 - A magyar állam- és kultúrtér megbonthatatlan egysége.
 - A Tisia masszívum mítosza
 - a) Az elgondolás
 - b) Tudományos elméletek szerkezete: az elgondolás használhatósága
 - c) A Tisia-elgondolás másodlagos üzenete: az állam- és nemzeti kultúrtér-olvasat
 - d) Kitekintés: az elgondolás utóélete
 - A magyar „kulturális hatóerő” környezeti háttere.
 - A magyar Mezopotámia képzete
 - a) A folyórendszer mint külső államszervező tényező
 - b) A folyórendszer mint belső államszervező tényező
 - c) „Kedves/otthonos (heimisch) Mezopotámiák” a mentális térben
 - A természeti táj mint nemzeti tér képzete
 - a) Az államhatár-tartósság ideája
 - b) Természeti tájbeosztás – nemzeti régiók

5. ELBESZÉLT TÉRKÉPTÖRTÉNETEK

Nemzetiségi térképek mint a hatalmi beszéd mód formái
Elbeszéltes örökség. Az SS szerepének emlékezete
a magyar nemzetiségi kartográfia történetében
A térkép mint használatcentrikus szemiotikai modell.
Térképek mint színes térképzetek

6. FÁCIIT

Nemzeti térkép – nemzet táj – nemzeti emlékezet
Objektív Természeti Környezet- mentális olvasat
A magyarság térbeli elhelyezése. Térképi példák
A magyar nemzeti tér romértéke
A nemzeti táj lokális képei
a) Györfly-Prinz-vita
b) Az etnikai/nemzeti táj mint képelt jelenség

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

- 2010 Grenzen – Karten –Ethnien. Kartenartige Konstituierungsmittel im Dienst des ungarischen nationalen Raums.
In: Jörn Happel, Christophe von Werdt (Hg.) Osteuropa kartiert – Mapping Eastern Europe (Unter Mitarbeit von Mira Jovanovic) 201–214. Reihe: *Osteuropa*
- 2009 Történeti folyamatok mitikus földrajzi lenyomatai.
In: Keményfi Róbert (szerk./Hrsg.): *Ethnographica et Folkloristica Carpathica 14./Collegium Hungaricum Füzetek/Hefte 2.* 165–178. Debrecen–Bécs/Wien: Department of Ethnography University of Debrecen–Collegium Hungaricum-Wien.
Könyvfejezet/Tudományos
- 2009 Mythische geographische Niederschriften der historischen Vorgänge.
In: Keményfi Róbert (szerk./Hrsg.): *Ethnographica et Folkloristica Carpathica 14./Collegium Hungaricum Füzetek/Hefte 2.* 179–194. Debrecen–Bécs/Wien: Department of Ethnography University of Debrecen–Collegium Hungaricum-Wien
- 2009 Kulturelles Grenzgebiet – kulturelle „Wirkungskräfte“. Die Idee vom „ungarischen Mesopotamien“
In: Petr Lozoviuk (hg.): *Grenzgebiet als Forschungsfeld. Aspekte der ethnografischen und kulturhistorischen Erforschung des Grenzlande.* (Schriften zur sächsischen Geschichte und Volkskunde Band 29.) Leipzig: Leipziger Universitätsverlag GmbH, 55–75.
Könyvfejezet/Tudományos
- 2009 Földrajzi tér – történelmi idő – természeti környezet.
In: *Híd.* LXXIII. 6. 3–18.
Folyóiratcikk/Tudományos
- 2008 Természeti tájhatárok – politikai megfontolások.
In: Szabó József – Demeter Gábor (szerk.): *Geographia generalis et specialis.* 387–392. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó
Könyvfejezet/Tudományos

- 2008 „Kulturális hatóerők” mitikus történeti földrajzi háttere.
A magyar Mezopotámia képzete
In: Korall. (Társadalomtörténeti folyóirat) 9. évfolyam 31. szám
101–131.
Folyóiratcikk/Tudományos
- 2007 Karten machen – Macht der Farben. Zur frage der Visualisierung des ungarischennationalen Raumes.
In: Tzsaschel, Sabine – Wild, Holger – Lent, Sebastian (Hrsg.): Visualisierung des Raumes. Karten machen – die Macht der Karten. 55–65. Leipzig: Leibniz Institut für Länderkunde
Könyvfejezet/Tudományos
- 2006 Egységes magyar államter alatt egységes közetalap: a Tisia-masszívum mítosza.
In: Győri Róbert – Hajdú Zoltán (szerk.): Kárpát-medence: települések, tájak, térstruktúrák. 418–438. Pécs–Budapest: Dialog Campus
Könyvfejezet/Tudományos
- 2006 Az „ezeréves határok”, etnikai területek legitimációs eszközei a 20. század első felének földrajzában.
In: Bakó Boglárka – Papp Richárd – Szarka László (szerk.): Mindennapi előítéletek. 325–344. Budapest: Balassi Kiadó
Könyvfejezet/Tudományos
- 2006 „Konstituierung ethnischer Räume, ethnischer Grenzen.”
In: Hengartner, Thomas – Moser, Johannes (Hrsg.): Grenzen & Differenzen. 739–751. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag GmbH
- 2005 Keményfi Róbert
Etnikai kontaktzónák – etnikai térképek – hamis mítoszok
- 2005 In: Klamár Zoltán (szerk.): Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében. 30–37. Aszód: Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága
- 2004 „...A magyar nyelvhatárok, nyelvszigetek és szórványok védelme ügyében...”
In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): Tér és terep III. 119–131. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 2004 Földrajzi szemlélet a néprajztudományban.
Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó 351 p.

dc_29_10